

Urbanonimy motywowane frazeologizmami jako forma gry onimicznej z pośrednikiem inicjacji czytelniczej w literaturze dziecięcej Agnieszki Zimnowodzkiej

IZABELA ŁUC*

CITATION: Łuc I., Urbanonimy motywowane frazeologizmami jako forma gry onimicznej z pośrednikiem inicjacji czytelniczej w literaturze dziecięcej Agnieszki Zimnowodzkiej, „Stylistyka” XXXIII: 193–209, <https://doi.org/10.25167/Stylistyka33.2024.12>

Podmiot literacki musi [...] korzystać ze środków języka w sposób założony przez jego pozycję nadawcy, ale także w jakiejś przynajmniej mierze musi reprezentować interesy odbiorcy: konstruując swoją wypowiedź, stara się ją ukształtować, by spełniała jego oczekiwania [...]. Nadawca więc w jakiś sposób interioryzuje oczekiwania odbiorcy.

(Głowiński 1998: 32)

1. Wprowadzenie

Onimy literackie to kluczowy element świata przedstawionego i komponent narracji spajający wypowiedź i nadający jej znaczenia (Cieślíkowa 1993: 37)

* <https://orcid.org/0000-002-0899-5802>, Uniwersytet Śląski, Katowice, Polska, izabela.luc@us.edu.pl



oraz atrakcyjny nośnik treści ułatwiający odbiorcy recepcję i percepcję utworu; to również istotny środek stylistyczny i wykładnik tekstowy (Dubisz 1980: 191–216; Grzelakowa 2010: 461; Helleland 2012: 95–116; Kania 1988: 45–53; Kosyl 1983: 17; Nowakowska-Kempna 1978: 100; Rutkiewicz-Hanczewska 2006: 299–317).

Nazwy własne podporządkowane obranemu przez twórcę gatunkowi i konwencji stylistycznej (Sarnowska-Giefling 2003: 445) spełniają w tekstach różne przenikające się funkcje¹.

Wśród onimów literackich stworzonych przez Agnieszkę Zimnowodzką, autorkę serii dziesięciu tematycznie spójnych opowiadań *Humorki*², adresowanych do dzieci w wieku 6–8 lat³, na szczególną uwagę zasługują 44 toponimy miejskie (urbanonimy)⁴ motywowane frazeologizmami, wyróżniające przestrzeń literacką. Wyekscerpowany zbiór onimów zawiera 34 nazwy ulic i okazjonalnie pojawiające się w tekstach nazwy placów (3), alei (2), rond (2), (luna)parków (2) i pomników (1).

Wstępny ogłód wyekscerpowanych formacji wykazuje, że wykorzystane do ich kreacji połączenia wyrazowe, wpisujące się w szeroko rozumianą frazeologię, wydobywają z kontekstu podwójny typ znaczeń. Pierwsze, metaforyczne znaczenia są powiązane z genezą tych jednostek językowych; drugie znaczenia są efektem kontekstualnego wyzyskania semantyki ich składników – sposobów generowania sensów peryferycznych i konotacyjnych. Uruchamiane w (kon)tekście sensory można interpretować jako rezultat interakcji tekstu z odbiorcą⁵, a komponowane wykładnikami frazeologicznymi onimy można uznać za znaczeniowo i stylistycznie nacechowane.

¹ O roli i znaczeniu nazw własnych w literaturze dziecięcej pisali m.in.: Bułczyńska 1988: 150–151; Burska-Ratajczyk 2000: 9–23; Czaplicka-Jedlikowska 2009: 10–16; Dawidziak-Kładoczna 2015: 341–354; Kosyl 1991: 201–209.

² Por. tytuły opowiadań: *Bałaganiaki, Dąsacze, Leniwczaki, Kłamczustaki, Przechwalaki, Pytajnisie, Śmiecholki, Wstydziołki, Wścibionki, Zdziwionki*.

³ Artykuł wpisuje się w ramy zainicjowanych uprzednio badań nazewnictwa w twórczości Agnieszki Zimnowodzkiej (por.: Łuc 2022a: 49–64; Łuc 2022b: 247–262; Łuc 2023: 213–228).

⁴ Termin *urbanonim* interpretuję zgodnie z ujęciem Artura Gałkowskiego, por.: „Urbanonim – nazwa własna obiektu występującego w przestrzeni miejskiej, np. ulicy, placu, parku, budynku, instytucji” (Gałkowski 2012). W tekście wykorzystuję synonimiczne do pojęcia *urbanonim* określenia, por.: *nazwa przestrzeni miejskiej, onim miejski, toponim miejski*.

⁵ W ujęciu Aleksandry Cieślukowej „dzieło podczas lektury wchodzi w nowy kontekst, czytelnik wprowadza je bowiem w obręb swojego języka, poprzez niego je interpretuje” (Cieślukowa 1993: 39).

2. Założenia, cele badawcze, metody analizy

Opis nazw własnych motywowanych frazeologizmami wiąże się z przyjęciem stosownych założeń badawczych skoncentrowanych na roli odbiorcy w procesie dekodowania znaczeń peryferycznych i konotacyjnych.

Pierwsze z założeń oparto na wiedzy, że dziecko w wieku 6–8 lat, będące adresatem tekstów Zimnowodzkiej, jest na etapie kształtowania kompetencji językowo-kulturowych⁶, dlatego też – pozbawione wsparcia pośrednika inicjacji czytelniczej⁷ – większość urbanonimów wywodzących się z opowiadań *Humorki* będzie odczytywać w sposób dosłowny, traktując je jako zabawę słowem, element zagadki, tajemnicy. Drugie założenie dotyczy współdziałania osoby dorosłej w złożonym procesie dekodowania frazeologizmów (jako wykładników onimicznych), które sprawia, że nazwy te uruchamiają dodatkowe (kontekstualne) sensory, będąc intencjonalnie wpisane do tekstu w ramach przyjętej przez pisarkę strategii nazewnicznej⁸. Owa zależność na linii odbiorczej (dziecko – dorosły) warunkuje sposób analizy i interpretacji zgromadzonych urbanonimów, które rozpatruje się jako formę gry onimicznej⁹ z oczekiwaniami dorosłego odbiorcy – pośrednika inicjacji czytelniczej, współuczestniczącego w procesie dekodowania polimotywacyjnych znaczeń¹⁰ nazw.

Przyjęte ustalenia wyznaczyły trzy nadrzędne cele, które wpisano w obręb dociekań badawczych. Są nimi: 1) próba odpowiedzi na pytanie, czy istnieje jakaś prawidłowość związana z doбором frazeologizmów jako środka styli-

⁶ Por. wybrane teorie i wyniki badań na temat kompetencji językowych i komunikacyjnych dziecka w wieku 6–8 lat (Polański 1982: 152; Kaczmarek 1988; Kielar-Turska 1995: 18; Filipiak 1996: 30–41; Kurcz 2000; Mnich 2002; Schaffer 2005: 324).

⁷ Por. „Odbiorca gry powinien mieć optymalne kompetencje lingwistyczne, socjokulturowe, a także kompetencję „poetycką”, rozumianą jako umiejętność rozpoznawania sposobów manewrowania przez nadawcę opcjami lingwistycznymi w celu zamierzonego grą efektu” (Filip 2003: 24).

⁸ Konstituująca się pozycja odbiorcy wiąże się nie tylko z wymyślonym przez pisarkę nazewnictwem, ale też ze strukturą tekstu, umożliwiającą powstawanie znaczeń indywidualnych, umacnianych przez obecność kontekstu społecznego ewokującego samodzielność w kreowaniu znaczeń (por. Lutterer 1982: 63–67).

⁹ Odnosząc się do omawianej problematyki, *grę nazewniczną* interpretuję jako leksykalno-semantyczną strategię, która w literackiej przestrzeni komunikacyjnej umożliwia uzyskanie dodatkowego efektu w odbiorze, opartego na próbie scalania nazewnictwa z całym światem przedstawianym w cyklu opowiadań, a także w tworzeniu sieci znaczeniowych powiązań między nazwami z różnych kategorii onimicznych. Por. Jędrzejko 1997: 65–67.

¹⁰ Por. pogląd Magdaleny Graf, która konstatuje, że „Obszar znaczenia nazwy zależy [...] od jej kontekstualnego użycia i jest każdorazowo aktualizowany w lekturze, do której czytelnik wnosi swoje doświadczenia” (Graf 2015: 255).

stycznego służącego autorce do kreacji urbanonimów, a także ustalenie „ich roli jako ognisk znaczeniowych, wokół których skupiają się i scalają różnorodne jednostki sensu współtworzące przestrzeń przedstawioną” (Cieślíkowa 1993: 33); 2) odsłona strategii wprowadzania nazw wyróżniających fikcyjną przestrzeń opowiadań; 3) wykazanie semantycznych związków między urbanonimami i zestawionymi z nimi nazwami z innych kategorii onimicznych – z antroponimami oraz z chrematonimami.

Zgromadzone nazwy opisano w płaszczyźnie motywacyjnej i komunikacyjnej (pragmatycznej), uwzględniając ich struktury tekstowe i semiotyczne (por. Rutkiewicz-Hanczewska 2013) – użyte do ich kreacji mechanizmy, znaczenia konotowane przez te twory, sposoby wprowadzania do tekstu i pełnione funkcje (por.: Kresa 2015: 371–381; Geben 2018: 263–271).

3. Frazeologizmy jako strukturalny, stylistyczny i semantyczny komponent urbanonimów w opowiadaniach Agnieszki Zimnowodzkiej

Wynotowane z cyklu opowiadań *Humorki* onimy miejskie motywowane frazeologizmami wyróżniają poszczególne fragmenty świata przedstawionego. Nazwy te, równoległe do kontekstualnych sposobów wprzęgnięcia ich w strukturę opowiadań, stanowią jednocześnie element kartograficzny mapek zamieszczonych na wewnętrznej stronie okładki każdego z opowiadań.

Onimy literackie jako komponent mapek posłużyły pisarce do wyznaczenia lokalizacji przestrzennej, do wizualizacji miejsc zamieszkiwanych przez głównych bohaterów oraz obiektów z nimi powiązanych. Skonstruowane przez Zimnowodzką urbanonimy, nawiązujące semantycznie do fabuły opowiadań, budują spójny obraz fikcyjnej krainy, służą rekonstruowaniu realnej rzeczywistości, jej imitacji i wartościowaniu.

W obrębie ekspresywnych i topograficznych urbanonimów typu *ulica Dosadna*, *ulica Krótkiej Drzemki*, *ulica Podróżna*, *ulica Wesolej Zabawy*; *ulica Południowa*, *ulica Północna*, *ulica Zachodnia*¹¹, opisujących przestrzeń komunikacji literackiej opowiadań Zimnowodzkiej, w sposób wyrazisty eksponują swą obecność twory seryjne, zawierające w strukturze powtarzalne (produktywne) wykładniki stylistyczne (frazeologizmy). Owe komponenty

¹¹ Nazwy przywołano zgodnie z ich zapisem źródłowym.

onimiczne odnoszą się do postaw i zachowań bohaterów (czasem zawierają też ich oceny), por.: *plac Gołębic Serc*, *ulica Białej Gorączki*, *ulica Niedzielnych Kierowców*, *ulica Szewskiej Pasji*, *ulica Złamanego Słowa*; do ich mentalności, sposobu myślenia, por.: *park Szerokie Horyzonty*, *ulica Pozjadanych Rozumów*, *ulica Przebranej Miarki*, *ulica Zwolnionych Obrotów*; podejmowania decyzji, por.: *plac Złotego Środka*; przyzwyczajęń, por.: *ulica Rannych Ptaszków*, *ulica Zapuszczonego Żurawia*. Nazwy te mogą również opisywać wartości lub cechy jakiegoś obiektu, por.: *ulica Łakomego Kąska*, *ulica Grubej Ryby*, *aleja Krzywych Zwierciadeł*, *lunapark Beczka Śmiechu*, *rondo Przeciągniętej Struny*, *ulica Dobrej Monety*, *ulica Piątej Klepki*, *ulica Podniesionej Poprzeczki*, *ulica Ostatniego Dzwonka*; informują też o sposobie traktowania bohaterów, por.: *ulica Oczka w Głowie*, *ulica Utartego Nosa*, *ulica Zadartego Nosa*¹².

Zebrany materiał pokazuje, że seryjne nazwy wykreowane przez Zimnowodzką są nie tylko znaczeniowo, ale i stylistycznie nacechowane¹³.

Wartościowanie pozytywne zawarte jest w 11 urbanonimach opisujących fragmenty przestrzeni literackiej, charakteryzujących postaci o dodatnich cechach. W takim ujęciu nazwę *park Szerokie Horyzonty* odbiorca skojarzy z miejscem bytowania bohaterów z wyobraźnią, mających rozległą wiedzę, którą rozszerzają; *plac Gołębic Serc* – dobrodusznych, łagodnych; *plac Złotego Środka* – otwartych na innych, bezkonfliktowych, unikających skrajności i jednostronności. *Ulicę Białego Kruka* adresat powiąże z miejscem zamieszkiwanym przez ludzi wyjątkowych pod jakimś względem, *ulicę Czterolistnej Koniczyny* i *ulicę Szczęśliwej Gwiazdy* – szczęśliwych, a *ulicę Grubej Ryby* – wpływowych, zajmujących wysokie stanowisko. *Ulica Łakomego Kąska* i *ulica Oczka w Głowie* określają osoby, które są obiektem czyichś zabiegów, przedmiotem szczególnej troski, opieki, starań. *Ulica Rannych Ptaszków* wyróżnia postaci wcześniej wstające, nazwa *plac Zielonego Pojęcia* informuje o wszytkowiedzących mieszkańcach, a *ulica Polkniętego Bakcyła* – o osobach mających pasję, zagorzałych zwolennikach czegoś.

Mechanizm wartościowania odsłania się też w nazwach motywowanych frazeologizmami o negatywnym wydźwięku. Nazwy te przywołują kolejną gamę cech ludzkich, por.: *ulica Dobrej Monety* wskazuje łatwowierność jej

¹² Ze względu na ograniczenia redakcyjne nie przywołuje się słownikowych znaczeń frazeologizmów.

¹³ Nacechowanie to podporządkowane jest nurtowi baśniowo-fantastycznemu opowiadań.

mieszkańców, *aleja Krzywych Zwierciadeł* – dwulicowość, *ulica Figi z Makiem* – niewiarygodność, *ulica Pozjadanych Rozumów* i *ulica Zadartego Nosa* – wywyższanie się, zarozumiałość, *ulica Zwolnionych Obrotów* – flegmatyczność, a *ulica Białej Gorączki* – nieprzewidywalność i irytację. *Ulica Dziury w Całym* przywołuje skojarzenia typu nieufność, podejrzliwość, nadmierne doszukiwanie się wad, *ulica Piątej Klepki* – bezrozumność, a *ulica Zapuszczonego Żurawia*¹⁴ – zbytnią ciekawość, wścibstwo. *Ulica Szewskiej Pasji* skupia ludzi nerwowych, nadpobudliwych, *ulica Złamanego Słowa* – niedotrzymujących złożonej obietnicy, a *ulica Słomianego Zapalu* wyróżnia mieszkańców krainy *Humorki*, którzy przejawiają skłonności do szybkiej utraty zainteresowania czymś, zaangażowania się w coś.

Za interesujące uznać też można kolejne twory imitujące rzeczywisty obraz świata i wartości, por.: *ulica Ostatniego Dzwonka*, *ulica Niedzielnych Kierowców*, *ulica Płonnych Nadziei*, *ulica Podniesionej Poprzeczki*. Nazwy te, ze względu na „niesiony nośnik” ekspresji, uplastyczniają obraz fikcyjnej krainy oraz dynamizują opisy.

Wymyślone przez pisarkę urbanonimy, powiązane z wątkami i fabułą, sposobem prowadzonej narracji, prezentacją zachowań bohaterów, współtworzą spójny semantycznie i syntagmatycznie tekst.

Skonstruowanym przez Zimnowodzką urbanonimom można przypisać funkcję edukacyjną. Stanowiąc pewien typ komentacza sterującego tokiem lektury, zapowiadają prawdopodobieństwo zdarzeń (por.: *ulica Falszywego Tropu*, *ulica Przebranej Miarki*), są formą przestrogi przed powielaniem pewnych zachowań (por.: *rondo Przeciągniętej Struny*, *rondo Błędne Koło*), upamiętniają wydarzenia związane z konkretnym miejscem (por. nazwę *pomnik Walki z Wiatrakami*)¹⁵ oraz sytuacją (por. nazwę *ulica Utartego Nosa*).

W zebranych materiale wystąpiły też nazwy, których znaczenia podpowiadają odbiorcy, jakie sytuacje komunikacyjne i doznania mogą wiązać się z obecnością w określonych miejscach. Na *ulicy Gęsiej Skórki*, *ulicy Mocnych Wrażeń*, *ulicy Urwania Głowy* można doświadczyć wielu emocji, a na

¹⁴ Nazwa ta charakteryzuje też miejsce, w którym jakaś rzecz/zjawisko wzbudza szczególne zainteresowanie.

¹⁵ Por. motywację, która wykazuje łączliwość znaczeniową nazw: *A nie był to zwykły stary wiatrak, lecz pomnik Walki z Wiatrakami, postawiony bardzo dawno temu, by upamiętnić wieloletnią bezwolną pracę mieszkańców miasteczka nad poprawą zachowania Bezwstydnisiów. Od wielu pokoleń starano się nauczyć ich grzeczności, jednak bez rezultatu* (Wst).

ulicy Kota w Worku należy być uważnym, by nie zostać oszukany, ale też zaskoczonym. Są również miejsca, które cechuje głośna muzyka, por. *ulica Kocieju Muzyki*.

Trzy nazwy omawianej kategorii, ze względu na wykorzystane do ich kreacji tworzywo, godne są szczególnej uwagi. Pierwszy z onimów – *aleja Wolnych Żartów* – uruchamia funkcję ekspresywną. Nazwa ta, utworzona z podstawy apelatywnej w funkcji wykrzyknienia *wolne żarty!*, określa stosunek mówiącego do danego faktu uznawanego za niepoważny, absurdalny, wątpliwy. Drugi z onimów – *ulica Szerokiej Drogi* (której wykładnikiem strukturalnym jest forma *życzeń przyjemnej podróży* wypowiedziana do kierowcy przy pożegnaniu) – dziecięcy odbiorca może interpretować dosłownie (skojarzyć z rozmiarem drogi), a pośrednik inicjacji czytelniczej odczytuje metaforycznie (wolicjonalnie). Ze względu na dwutorową interpretację nazwa *ulica Szerokiej Drogi* pełni w tekście funkcję informacyjną, kreatywną i metatekstową.

Równie interesująco prezentuje się nazwa *ulica Przybitej Piątki* o podstawie leksykalnej przywołującej gest przywitania. Ta kreacja nazewnicza nasuwa dziecięcemu odbiorcy skojarzenia odnoszące się do jego doświadczeń komunikacyjnych (pot. *przybić piątkę*; ‘forma pogratulowania za dobrze wykonaną pracę’ → miejsce powitań, zawarcia zgody, integracji).

Szczególne uwagi należy się również trzem nazwom – *park Szerokie Horyzonty*, *plac Złotego Środka*, *rondo Błędne Koło*, które obok znaczeń metaforycznych, ewokowanych przez ich podstawy frazeologiczne, konotują skojarzenia związane z topograficzną charakterystyką fikcyjnych miejsc, por.: *horyzont* – wymiar, bezkres, rozległość; *centrum* – ‘miejsce położenia, lokalizacja’; *koło* – kształt obiektu.

Przywołane przykłady urbanonimów motywowanych frazeologią ułatwiają autorce realizację zamysłu twórczego, opartego na całościowym i pragmatycznym wyzyskaniu znaczeń komunikacyjnych wykładników nazewniczych.

4. Semantyczne związki i zależności między onimami z różnych kategorii nazewniczych oraz funkcje urbanonimów literackich w cyklu opowiadań

Opisując sposoby tekstowego użycia nazw miejskich wynotowanych z serii opowiadań Zimnowodzkiej, należy zwrócić uwagę na kilka kwestii. Pierwsza

z nich dotyczy zamysłu skonstruowanych mapek i przypisania im funkcji komunikacyjnych. Podczas ich tworzenia autorka zadbała o to, by żaden z elementów komponujących warstwę nazewniczą i strukturalną przekazu nie był przypadkowy. Umiejętnie wprzęgane do wypowiedzi onimy miejskie motywowane frazeologią potwierdzają, że twory te, stanowiąc kluczowe ogniwo przekazu, ułatwiają semantyczne zespolenie nazw wywodzących się z różnych kategorii nazewniczych – urbanonimów z antroponimami i chrematonimami.

Wykorzystane w narracji opowiadań nazwy ulic i rond posłużyły Zimnowodzkiej do prezentacji bohaterów zbiorowych zamieszkujących krainę *Humorki*. Pisarka, wprowadzając te onimy do tekstu, konsekwentnie używa formuły *Gdzieś daleko stąd, w miejscu, które trudno znaleźć na mapie, znajdowało się miasteczko o wdzięcznej nazwie **Humorki**¹⁶*, por.: *Gdzieś daleko stąd [...]. W samym centrum, przy **ulicy Pozjadanych Rozumów 3**¹⁷, mieszkała rodzina **Przechwalaków**¹⁸ (Prze)¹⁹; *Gdzieś daleko stąd [...]. W południowo-zachodniej części, u zbiegu **ulic Mocnych Wrażeń i Przebranej Miarki**, mieszkała rodzina **Bałaganiaków**; *Gdzieś daleko stąd [...]. W domu z przezroczystym dachem, przy **ulicy Zapuszczonego Żurawia 14**, mieszkała rodzina **Pytajnisiów** (Pyt); *Gdzieś daleko stąd [...]. W samym jego centrum, przy **ulicy Złotego Środka**, mieszkała rodzina **Śmiechołków** (Smi); *Gdzieś daleko stąd [...]. Na jego południowym krańcu, przy **ulicy Białej Gorączki 9**, mieszkała rodzina **Wścibionków** (Wsc); *Gdzieś daleko stąd [...]. W pobliżu jego zachodnich murów, przy **rondzie Przeciągniętej Struny 6**, mieszkała rodzina **Kłameczusiaków** (Kła); *Gdzieś daleko stąd [...]. Tuż przy jego północnej granicy, w domu przy **ulicy Ostatniego Dzwonka 1**, mieszkała rodzina **Wstydziołków** (Wst); *Gdzieś daleko stąd [...]. W jego wschodniej części, przy **ulicy Utartego Nosa 12**, mieszkała rodzina **Dąsaczy** (Dąs).********

Przywołane przykłady kontekstualnego wyzyskania nazw własnych obrazują realizowany przez autorkę schemat kompozycyjny, por. **informacja na**

¹⁶ W dalszej części tekstu, w celu uniknięcia powtórzeń, posłużono się skrótem *Gdzieś daleko stąd [...]*.

¹⁷ Nie bez znaczenia jest też przypisanie numeru nazwom ulicy. Zastosowany zabieg ma na celu uwiarygodnienie opisywanych zdarzeń i naśladowanie realnej rzeczywistości komunikacyjnojęzykowej.

¹⁸ Za pomocą pogrubionej czcionki wyróżnia się nazwy poddawane analizie oraz inne istotne w akcie interpretacji komponenty wypowiedzi.

¹⁹ Źródła, z których pochodzą cytowane przykłady, podano w nawiasach (w postaci skrótów); ich rozwinięcia znajdują się na końcu artykułu.

temat nieokreśloności położenia miasteczka Humorki [narracyjny dystans czasowy imitujący baśniową czasoprzestrzeń] + **nazwa ulicy/ronda**, na której / w pobliżu którego znajduje się dom bohaterów + **nazwa rodziny**, której losy są przedmiotem opisu [antropoim zbiorowy] ↔ spójność semantyczna ↔ dopełnienie charakterystyki fikcyjnych postaci ↔ określony typ konotacji.

W przyjętym przez pisarkę modelu komunikacyjnym dwie nazwy – antropoim i urbanoim – semantycznie dopełniają się, przy czym konotacje znaczeniowe urbanoimu odwołują się bezpośrednio do znaczeń nazwy osobowej. Twory tego typu służą głównie eksponowaniu wad bohaterów, por.: konstrukcje skompilowanych nazw konotujących określone typy znaczeń: **ulica Pozjadanych Rozumów** + rodzina **Przechwałaków** → zadufanie, zbytnią pewnością siebie, przemądrzałość; **ulica Mocnych Wrażen** i **ulica Przebranej Miarki** + rodzina **Bałaganiaków** → bałaganiarstwo, przekraczanie granic czyjejś cierpliwości; **ulica Zapuszczonego Żurawia** + rodzina **Pytajniaków** → ciekawość poznawcza, wścibskość; **ulica Białej Gorączki** + rodzina **Wścibionków** → wścibskość, irytowanie kogoś nadmierną atencją; **rondo Przecigniętej Struny** + rodzina **Kłaczusiaków** → skłonność do konfabulacji i ryzyka, przesadność w działaniu, zbyt śmiałe zachowanie.

Jednorazowo, dzięki zestawieniu antropoimu zbiorowego z urbanonimem, Zimnowodzka przywołuje konotacje pozytywne, por. **ulica Złotego Środka** + rodzina **Śmiecholaków** → optymistyczna wizja świata, życzliwość, dystans do siebie i świata, odnalezienie sposobu na szczęście. Wyzyskane asocjacje znaczeniowe odnoszą się również do fabuły (prezentacji wydarzeń), por. **ulica Ostatniego Dzwonka** + rodzina **Wstydziołków** → wstydlivość; ostatni moment, by przełamać nieśmiałość.

Umiejętnie wpisane w narrację nazwy przestrzeni miejskiej nie tylko ubarwiają narrację, ale także dowodzą, że zastosowany w akcji ich kreacji mechanizm jest na każdej z płaszczyzn zaplanowany. Ową tendencję potwierdzają nazwy, które dostarczają odbiorcy informacji na temat świata przedstawionego. Przyjrzyjmy się kilku przykładom.

Ulica Uartego Nosa sąsiaduje z **ulicą Zadartego Nosa**. Takie zestawienie onimów nasuwa czytelnikowi określony typ interpretacji i wnioskowania. Oba onimy literackie, konotując negatywne skojarzenia, pokazują, że próba wywyższania się nad innymi może mieć przykre konsekwencje.

Do księgarni *Chodząca Encyklopedia* przylegają dwie ulice – *ulica Białego Kruka* i *ulica Zapuszczonego Żurawia*, które dopełniają się znaczeniowo. *Ulica Zapuszczonego Żurawia* wskazuje na cechę poznawczą bibliofilów – ciekawość, a *ulica Białego Kruka* – na unikatowość zasobów bibliotecznych.

Na podobnej zasadzie funkcjonują kolejne zestawienia nazw wymyślonych przez pisarkę. *Lunapark Beczka Śmiechu* (ze względu na przeznaczenie tego miejsca) autorka semantycznie łączy z *aleją Krzywych Zwierciadeł*, sytuując zaś *Instytut Badawczy „Samo Sedno”* na *ulicy Piątej Klepki*, pisarka uzyskuje żartobliwą konotację → do prawdy dochodzą ludzie irracjonalnie myślący, szaleńcy. Znaczenie frazeologizmu *trafić w samo sedno* ‘uchwycić istotę czegoś’ zostało użyte w celu zdemaskowania cech osób nierozgarniętych, niestabilnych emocjonalnie, którym *brakuje piątej klepki*. Z kolei nazwę *pomnik Walki z Wiatrakami* Zimnowodzka stworzyła na wzór autentycznych nazw – onimów pamiątkowych, by uwiarygodnić opisywane zdarzenia. Semantyczne zestawienie nazwy *pomnik Walki z Wiatrakami* z innym urbanonimem *ulica Płonnych Nadziei* wskazuje na efekt podejmowanych dążeń – z góry skazanych na niepowodzenie.

Próby aluzyjnego i humorystycznego zestawienia nazw opierających się na przyległości znaczeniowej odsłaniają też kolejne kartograficzne przykłady. Przy *Biurze Detektywistycznym Niedźwiedzia Przysługa* mieści się *ulica Falszywego Tropu*, a przy *ulicy Kociej Muzyki – Filharmonia Wszystko Gra*. *Ulica Gęsiej Skórki* łączy się z *ulicą Mocnych Wrażeń*, a na *ulicy Oczka w Głowie* mieści się *Optyk Zezowate Szczęście*. Przy *aptece Do Bólu!*, zlokalizowanej na *ulicy Białej Gorączki*, znajduje się *przychodnia Ratunku! Obserwatorium astronomiczne Klapki na Oczach* graniczy z *ulicą Szczęśliwej Gwiazdy*, a *warsztat Spóźniony Zapłon* – z *ulicą Niedzielnych Kierowców*.

Kolejne sposoby tekstowego zestawienia nazw dopełniających swoich znaczeń (tym razem w rozbudowanej konfiguracji: nazwa osobowa + nazwa miejska + chrematonim) wywodzą się z opowiadań *Kłameczusiaki* i *Wstydziołki*. W pierwszym opowiadaniu, w akcie prezentacji rodziny *Kłameczusiaków*, czytelnik dowiaduje się, że *Był jeszcze Dziadziuś Kłameczusiak, który przy ulicy Figi z Makiem 5 prowadził własny sklepik „Obiecanki Cacanki”*. *Opowiadał swoim klientom niestworzone historie o produktach, których nie miał w sprzedaży. Robił to tak przekonująco, że zgromadził zamówienia na co najmniej pół roku w przód*. Ten rozbudowany opis bohatera posłużył

dopełnieniu jego charakterystyki. Przywołany przykład pokazuje, że wpisana w wypowiedź narratora nazwa ulicy, nawiązująca do frazeologizmu *figa z makiem*, wiąże się treściowo z nazwą osobową *Kłamczusiak* oraz z całą strukturą opowiadania (w szczególności zaś – konstrukcją fabuły). Owa korelacja nazewnicza potęguje humorystyczny wydźwięk antroponimu. Wpisany w kontekst znaczeniowy chrematonim dostarcza odbiorcy wiedzy, że *Dzia- dziuś Kłamczusiak*, zamieszkujący ulicę *Figi z Makiem 5*, prowadzi sklepik „*Obiecanki Cacanki*” i obok skłonności do konfabulacji bohater ten potrafi efektywnie przekonywać swoich klientów, by zrealizować swój cel – przykuć ich uwagę i przekonać do zakupu.

W opowiadaniu *Wstydziołki* poznajemy jednego z pobocznych bohaterów, którego charakterystyki dokonuje się za pomocą urbanonimów i chrematonimów, por.: *Pan Zarozumiałko mieszkał w domu przy ulicy Dziury w Całym 13* [...] (Wst); *Pan Zarozumiałko* [...] *pozjadał wszystkie rozumy i pracował w Instytucie Badawczym „Samo Sedno”* (Wst); por. konotację znaczeniową nazw *Pan Zarozumiałko* [motywacja bezpośrednia ‘pozjadał wszystkie rozumy’] + miejsce pracy (*Instytut Badawczy „Samo Sedno”*, w którym odkrywał naukowe prawdy) + nazwa zamieszkiwanej przez niego ulicy *Dziury w Całym* (wskazująca na skłonność do uporczywego doszukiwania się problemów tam, gdzie ich nie ma).

Za pośrednictwem wymyślonych przez Zimnowodzką nazw miejskich adresat pozyskuje nowe informacje na temat świata przedstawionego, odkrywa wyjątkowość miejsc, snuje przypuszczenia i wyciąga wnioski na temat wydarzeń z nimi związanych. Deszyfrując zaś znaczenia urbanonimów, czerpie satysfakcję z owej umiejętności, tym samym zaś – w obrębie zastosowanej gry onimicznej z odbiorcą – nazwy te uruchamiają funkcję ludyczną, zabawową.

Stworzone przez pisarkę urbanonimy, współtworzące wymiar znaczeniowy opowiadań, pełnią też inne (obok ludycznej, zabawowej) funkcje – treściową i lokalizacyjną, dopełniane przez inne przenikające je funkcje – aluzyjną, dydaktyczną, informacyjną, humorystyczną, intertekstualną, kreatywną, meta-tekstową, poznawczą, stylistyczną i wartościującą.

Reasumując rozważania na temat roli i znaczenia wykreowanych przez pisarkę nazw o wykładnikach frazeologicznych, należy dodać, że pełna (całościowa) ich interpretacja nie byłaby możliwa bez niezbędnych do ich odczytu kompetencji językowych i kulturowych odbiorcy w złożonym procesie recepcji tekstu i dekodowania znaczeń onimów.

5. Wnioski

Podjęmowany w artykule problem gier onimicznych odbywających się w komunikacji literackiej Agnieszki Zimnowodzkiej z pośrednikiem dziecięcej inicjacji czytelniczej umożliwił sformułowanie wniosków nie tylko na temat roli urbanimów motywowanych frazeologizmami, ale też sposobów intencjonalnego wprzęgnięcia ich do tekstu przy użyciu odpowiednich strategii.

Sformułowane wnioski, oparte na założeniu, że odbiorca dziecięcy bez pomocy pośrednika inicjacji czytelniczej będzie dosłownie odczytywać znaczenia nazw komponowanych frazeologizmami, a dorosły odbiorca w akcie tym będzie wydobywał z nich znaczenia metaforyczne, mogą w przyszłości wytyczyć podstawy do dalszych konfrontatywnych badań w tym zakresie.

Za podstawowy mechanizm tworzenia seryjnych nazw własnych w cyklu opowiadań Zimnowodzkiej uznać można sposób wyboru i nominowania frazeologizmów do roli strukturalnych wykładników ewokujących określone typy skojarzeń, ekspresji i wartościowania oraz nadających charakter pełnionej przez te twory funkcji stylistycznej w tekście.

Właściwości formalno-kategorialne nacechowanych stylistycznie i emocjonalnie podstaw nazw stworzonych przez Zimnowodzką zdeterminowały wielopłaszczyznowy ogląd tych tworów na poziomie strukturalnym, semantycznym i kontekstualno-pragmatycznym.

Literackie onimy miejskie, zawierające w podstawie szeroko rozumiane frazeologizmy, ze względu na nadwyżkę semantyczną ich podstaw, uruchamiają w kontekście wiele nowych znaczeń uatrakcyjniających przekaz literacki. Dzięki tym nośnikom znaczeń odbiorca (niezależnie od wieku) poznaje miejsca i bohaterów zamieszkujących określone fragmenty przestrzeni literackiej, lokalizuje też obiekty.

Za nowatorski pomysł autorki uznać można próbę stworzenia sieci semantycznych zależności między nazwami z różnych kategorii onimicznych – urbanimów z antroponimami i chrematonimami. Ta celowo zastosowana strategia okazuje się na każdej z płaszczyzn kreacyjnych przemyślana oraz podporządkowana semantycznej i baśniowo-fantastycznej konwencji literackiej. Ona też nadaje kierunek i charakter gry onimicznej z dorosłym odbiorcą, który odkrywając semantycznie skonfigurowane asocjacje, docenia warsztat pisarki i zastosowany przez nią tekstotwórczy koncept.

Wykorzystana strategia wprowadzenia do tekstu opowiadań spójnych znaczeniowo nazw wywodzących się z różnych kategorii onimicznych ułatwia

adresatowi interpretację świata przedstawionego – skojarzenie nazwy ulicy z głównym bohaterem, opisywanymi wydarzeniami, rozwojem akcji i fabułą, por. zastosowany przez autorkę schemat kreacyjny: *Kłameczusiak* → skłonność do konfabulacji + *ulica Figi z Makiem* [miejsce niespełnionych oczekiwań klientów] + *sklep „Obiecanki Cacanki”* → ‘nieuczciwość, oszukiwanie innych dla zysku’.

Urbanonimy stworzone przez Zimnowodzką pełnią dwie nadrzędne funkcje – lokalizacyjną i treściową (semantyczną) oraz inne przenikające je i uzupełniające znaczeniowo funkcje sekundarne – funkcję poznawczą, informacyjną, kreatywną, metatekstową, dydaktyczną, humorystyczną, ludyczną i wartościującą, które odnoszą się do wyobraźni, skojarzeń, doświadczeń, wiedzy oraz kompetencji komunikacyjnych dziecięcego i dorosłego odbiorcy. Nazwy te służą dopełnianiu charakterystyki głównych bohaterów, są formą zapowiedzi wydarzeń lub te wydarzenia upamiętniają (por.: *ulica Uartego Nosa*, *pomnik Walki z Wiatrakami*); budują też logikę przekazu, porządkują informacje, umożliwiają ukierunkowanie interpretacji i stanowią nieocenione narzędzie do realizacji gry onimicznej.

Omawiane twory nazewnicze motywowane frazeologią potwierdzają słowa Michała Głowińskiego przywołane jako motto artykułu; autor, omawiając kwestię modelu komunikacji, jaki przyjmuje podmiot literacki względem odbiorcy, wskazuje na intencjonalne użycie środków przekazu, dzięki którym interioryzuje się oczekiwania adresata.

Zastosowany przez Zimnowodzką model komunikacji dowodzi, że stworzone przez pisarkę nazwy jako środki wyróżniania fikcyjnej przestrzeni, wchodząc w sferę powiązań i odniesień międzytekstowych, mogą być odczytane na różnych płaszczyznach interpretacyjnych (por. Chrzanowska-Kluczevska 1997: 9–16).

Opowiadania z cyklu *Humorki* ukazują działania autorki służące zacieraniu granic między literaturą adresowaną do dziecka a literaturą tworzoną „dla dorosłych”, dostarczając każdej z grup odbiorców odmienny typ bodźców w procesie recepcji dzieła (por.: Beckett 1999; Ommundsen 2015: 71–94).

Wyjaśnienie oznaczeń

- konotuje znaczenie
- < pochodzi od
- ↔ semantyczne sprzężenie zwrotne

Źródła

- Zimnowodzka A., 2016, *Balaganiaki, Dąsacze, Kłamczusiaki, Leniwczaki, Przechwalaki, Pytajnisie, Śmiechołki, Wścibionki, Wstydziołki, Zdziwionki*, Łódź: Wydawnictwo Kocur Bury.
- Bał – *Balaganiaki*
Dąs – *Dąsacze*
Kła – *Kłamczusiaki*
Prze – *Przechwalaki*
Pyt – *Pytajnisie*
Smi – *Śmiechołki*
Wsc – *Wścibionki*
Wst – *Wstydziołki*

Literatura

- Beckett S., 1999, *Transcending Boundaries: Writing for a Dual Audience of Children and Adults*, New York: Taylor and Francis.
- Bułczyńska K., 1988, Bajbajek z Krokodylewa, czyli o nazwach własnych w literaturze dla dzieci. – *Język zwierciadłem kultury, czyli nasza codzienna polszczyzna*, red. H. Zgólkowa, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie, s. 150–151.
- Burska-Ratajczyk B., 2000, Magia słowa – neologizmy nazewnicze w utworach artystycznych dla dzieci, „*Rozprawy Komisji językowej ŁTN*”, 45, s. 9–23.
- Chrzanowska-Kluczevska E., 1997, „Gry językowe” w teoriach naukowych. – *Gry w języku, literaturze i kulturze*, red. E. Jędrzejko, U. Żydek-Bednarczuk, Warszawa: Wydawnictwo Energeia, s. 9–16.
- Cieślíkowa A., 1993, Nazwy własne w różnych gatunkach tekstów literackich. – *Onomastyka literacka*, red. M. Biolik, Olsztyn: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej, s. 33–39.
- Czaplicka-Jedlikowska M., 2009, Nazwy własne w twórczości Heleny Bechlerowej, „*Życie Szkoły*”, LXIV, 8, s. 10–16.
- Dawidziak-Kładoczna M., 2015, Mechanizmy kreacji onimów w literaturze dla dzieci (na przykładzie wybranych utworów), „*Onomastica*”, 59, s. 341–354.
- Dubisz S., 1980, Stylizacja językowa – próba definicji, „*Prace Filologiczne*”, 29, s. 191–216.
- Filip G., 2003, *Gry językowe Jana Lama*, Rzeszów: Wydawnictwo Uniwersytetu Rzeszowskiego.
- Filipiak E., 1996, *Aktywność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Bydgoszcz: Wydawnictwo Uczelniane Wyższej Szkoły Pedagogicznej.

- Gałkowski A., 2012, *Terminologia onomastyczna. Aktualizowana lista podstawowych haseł terminologii onomastycznej w języku polskim*, <https://onomastyka.uni.lodz.pl/strona-glowna/terminologia-polska> (dostęp: 28.01.2022).
- Geben K., 2018, Funkcje urbanimów w felietonach Czesława Jankowskiego, „*Slavistica Vilnensis*”, 63, s. 263–271.
- Głowiński M., 1998, *Dzielo wobec odbiorcy. Szkice z komunikacji literackiej*, Kraków: Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”.
- Graf M., 2015, *Literackie nie-nazywanie. Onomastykon polskiej prozy współczesnej*, Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.
- Grzelakowa E., 2010, Nazwa własna jako element językowego obrazu świata. – *Miasto w perspektywie onomastyki i historii*, red. I. Sarnowska-Giefing, M. Graf, Poznań: Wydawnictwo Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk, s. 461–472.
- Helleland B., 2012, Place Names and Identities. – *Names and Identities*, eds. B. Helleland, C. E. Ore, S. Wikstrøm, *Oslo Studies in Language*, 4 (2), s. 95–116. URL: <https://www.journals.uio.no/index.php/osla/article/viewFile/313/438> (dostęp: 22.08.2023).
- Jędrzejko E., 1997, Strategie tekstotwórcze a gry językowe w literackich nazwach własnych. – *Gry w języku, literaturze i kulturze*, red. E. Jędrzejko, U. Żydek-Bednarczuk, Katowice: Wydawnictwo Energeia, s. 65–76.
- Kaczmarek L., 1988, *Nasze dziecko uczy się mowy*, Lublin: Wydawnictwo Lubelskie.
- Kania S., 1988, Onomastyka jako jeden z czynników interpretacyjnych utworu literackiego. – *Onomastyka w dydaktyce szkolnej i społecznej*, red. E. Homa, Szczecin: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, s. 45–53.
- Kielar-Turska M., 1995, Rozwijający się człowiek – jak go widzi psycholingwista? – *Rozwijający się człowiek w zmieniającym się świecie*, red. J. Trempała, Bydgoszcz: Wydawnictwo Wyższej Szkoły Pedagogicznej.
- Kosyl Cz., 1983, *Forma i funkcja nazw własnych*, Lublin: Wydawnictwo Uniwersytetu Marii Curie-Skłodowskiej.
- Kosyl Cz., 1991, Nazwy własne w literaturze dla dzieci (na przykładzie prozy Ewy Szelburg-Zarębiny), „*Zeszyty Naukowe WSP im. Powstańców Śląskich w Opolu, Językoznawstwo*”, 13, s. 201–209.
- Kresa M., 2015, „W Koluśkach, w Mińsku, w Chile” – przestrzeń poetycka wierszy i piosenek Agnieszki Osieckiej toponimami pisana. – *Mikrotoponimy i makrotoponimy w komunikacji i literaturze*, red. A. Gałkowski, R. Gliwa, Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego, s. 371–383.
- Kurcz I., 2000, *Psychologia języka i komunikacji*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”.
- Lutterer I., 1982, Onymical Mistake in the Naming Process. – *Proceedings of the XIIIth International Congress of Onomastic Sciences (Cracow August 21–25, 1978)*, ed. K. Rymut, vol. II, Warszawa–Kraków: Wydawnictwo CiS, s. 63–67.

- Łuc I., 2007, *Nazwy własne w literaturze dziecięco-młodzieżowej Małgorzaty Musierowicz*, Katowice: Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego.
- Łuc I., 2022a, Nazwy osobowe w opowiadaniach Agnieszki Zimnowodzkiej jako tekstowy komponent dziecięcej konceptualizacji świata, „*Poznańskie Studia Polonistyczne. Seria Językoznawcza*”, vol. 29 (49), 1, s. 49–64.
- Łuc I., 2022b, Strategie nazewnicze wspomagające rozwój kreatywności odbiorców dziecięcych (na przykładzie opowiadań z cyklu *Humorki* Agnieszki Zimnowodzkiej), „*Onomastica*”, 66, s. 147–262.
- Łuc I., 2023, „Taką mam naturę, że ciągle mi wesoło...” Nazwy osobowe motywowane leksyką z pola znaczeniowego ‘natura ludzka’ jako nośnik znaczeń w przestrzeni literackiej Agnieszki Zimnowodzkiej, „*Roczniki Humanistyczne*” 71 (6), s. 213–228.
- Mnich M., 2002, *Sprawność językowa dzieci w wieku wczesnoszkolnym*, Kraków: Oficyna Wydawnicza „Impuls”.
- Nowakowska-Kempna I., 1978, *Pozycja nazw własnych w przekładzie dzieła literackiego*, „*Język Artystyczny*”, t. 1, red. serii O. Wolińska, Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego, s. 97–115.
- Ommundsen Å. M., 2015, Who Are These Picturebooks for? Controversial Picturebooks and the Question of Audience. – *Challenging and Controversial Picturebooks. Creative and Critical Responses to Visual Texts*, ed. J. Evans, London–New York: Routledge, s. 71–94.
- Polański E., 1982, *Słownictwo uczniów*, Warszawa: Wydawnictwa Szkolne i Pedagogiczne.
- Rutkiewicz-Hanczewska M., 2006, Nazwa własna jako tekst, „*Polonica*”, XXVI/XXVII, s. 309–315.
- Rutkiewicz-Hanczewska M., 2013, *Genologia onimiczna. Nazwa własna w płaszczyźnie motywacyjno-komunikatywnej*, Poznań: Wydawnictwo Poznańskie.
- Sarnowska-Gieffing I., 2003, Onomastyka literacka – integracja językoznawstwa i literaturoznawstwa. – *Metodologia badań onomastycznych*, red. M. Biolik, Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego w Olsztynie, s. 435–446.
- Schaffer H. R., 2005, *Psychologia dziecka*, Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN.

*Phraseologism-motivated urbanonyms
as a form of onymic game with the reading initiation intermediary
in Agnieszka Zimnowodzka's literature for children*

The article is aimed at exploring literary urbanonyms motivated by phraseologisms, derived from *Humorki*, a series of stories for children by Agnieszka Zimnowodzka.

Urbanonimy motywowane frazeologizmami

IZABELA ŁUC

The categorical and formal properties of the bases used to create the described names require from the addressee appropriate communicative and cultural competences. Taking into account the age of the addressees of the stories, it was assumed that these formations may be semantically illegible for a child, so they were considered in the context of an onymic game with an adult reader – an intermediary in the reading initiation. The urbanonyms listed in the series of stories were described in terms of motivation and communication, with focus on their textual and semiotic structures, with the use of compiled research methods. The analysis of creations motivated by phraseological vocabulary proves that these names are not only a key link in the writer's creative strategy, but also that – on each communication level – they have been subordinated to textual pragmatics. Names motivated by phraseologisms, apart from their primary functions – of localization and content, perform many other ones that interpenetrate the text – the illusive, humorous, informative, intertextual, creative, ludic, metatextual, cognitive, stylistic and evaluative functions.

Keywords: phraseology, functions of proper names, onymic game, children's literature, literary onomastics, reader initiation intermediary, urbanonyms